

Kamil Zeidler¹

Uniwersytet Gdański

Prawo a wartości inne niż moralne. O poszukiwaniu tropów w pracach Józefa Nowackiego

1. Dociekania aksjologiczne

Najczęściej zarówno prawnik, jak i filozof słysząc słowo „aksjologia” swoje myśli kieruje ku moralności oraz wartościom moralnym. Dla mnie interesujące są jednak także inne wartości, które mają choćby potencjalne związki z prawem. I o ile z całą pewnością żądanych z nich nie będzie można uznać za ważniejsze w tym względzie od moralności, o tyle niektóre mogą mieć całkiem duże znaczenie dla prawa, jego tworzenia, obowiązywania, przestrzegania, a także stosowania. Moje poszukiwania kieruję w szczególności w stronę wartości estetycznych, a także związków prawa i piękna. Bowiem aksjologia obejmuje zarówno etykę, jak i estetykę. Co w tym zakresie inspirującego mogą podpowiadać dociekania aksjologiczne w ogólności – a prace Józefa Nowackiego w szczególności – to pytanie, jakie stawiam w niniejszym artykule.

Józef Nowacki, obok ważnych koncepcji teoretycznoprawnych, napisał również kilka tekstów można rzec z pogranicza jego głównych zainteresowań naukowych. Nie znaczy to bynajmniej, że prace te są mniej interesujące niż najdonioślejsze ustalenia naukowe Autora. Z pewnych względów jawi się on, w ich świetle, jako Badacz dużo bardziej wszechstronny i mający do powiedzenia jeszcze więcej niż zdążył przedstawić w swoich pracach naukowych². Interesujące rozważania z zakresu aksjologii zawarł J. Nowacki w artykule „Wartościowanie w nauce prawa”³, który nie był bynajmniej jego jedyną publikacją dotyczącą tej tematyki⁴. Mogłoby się wydawać, iż jest to praca poboczna wobec

¹ Numer ORCID: 0000-0002-8396-3608. Adres e-mail: kamil.zeidler@ug.edu.pl

² Zob. S. Tkacz, *Prawo a wartości w teorii prawa Józefa Nowackiego*, „Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna” 2017/6(2), s. 255–275.

³ Korzystam tu z wersji najpóźniejszej: J. Nowacki, *Wartościowanie w nauce prawa*, w: S. Ehrlich, J. Kowalski *et al.* (red.), *Teoria państwa i prawa. Wybór tekstów*, Warszawa 1974, s. 55–60, która w zakresie stron 28–34 stanowi przedruk tekstu: J. Nowacki, *Rodzaje moralnej oceny prawa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo” 1962/23, s. 27–38.

⁴ Zob. też J. Nowacki, *Świadomość moralna a norma prawna*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1957/6, s. 21–36; J. Nowacki, *O zakresach stosunków społecznych normowanych przez prawo i przez moralność*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1958/9, s. 33–78. Wypada wspomnieć, że obroniona przez J. Nowackiego w 1959 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego praca doktorska była zatytułowana: *Prawo a moralność. Trzy studia* – S. Tkacz, *Prawo...*, s. 256.

głównego nurtu badań Autora; przy czym nawet jeśli za taką ją uznamy, to śmiem twierdzić, że i tak jest ona bardzo interesująca, inspirująca i w wielu punktach nadal niezmiennie aktualna; choć w niniejszym artykule na plan pierwszy będzie wysuwać się cecha „inspirująca”. Natomiast o przemożnym znaczeniu wartości w dorobku J. Nowackiego może świadczyć chociażby tytuł artykułu przeglądowego autorstwa Sławomira Tkacza „Prawo a wartości w teorii prawa Józefa Nowackiego”⁵; bo przecież tytuł ten jest nie tylko ukłonem autora w stronę swojego mistrza, lecz oddaje to, co w jego twórczości ważne. Niemniej jednak mój pomysł przedstawiony w artykule jest bardzo wstępny i dlatego warto zastrzec, że podejmuję tu próbę poszukiwań pierwszych, których istotę najbardziej oddają słowa Sykstusa Empiryka z „Zarysów Pirrońskich”: „O żadnej z tych rzeczy, które będziemy omawiać, nie twierdzimy stanowczo, żeby była właśnie taka, jak my o niej powiadamy, lecz że stosownie do tego, co się nam w danej chwili wydaje, donosimy wiernie o każdej”⁶.

2. Rodzaje opisu w naukach prawnych

Nauki prawne posługują się dwoma z całą pewnością, a może nawet trzema, zaś zdaniem niektórych czterema rodzajami opisu. Co do pierwszych dwóch nie występują tu poważne wątpliwości. Opis empiryczny dotyczy rzeczywistości, świata nas otaczającego i w jego ramach poszukuje się odpowiedzi na pytanie: jak jest (naprawdę)?; ewentualnie: jak było? Opis normatywny dotyczy świata norm i w jego ramach poszukuje się odpowiedzi na pytanie: jak być powinno? Są one kluczowe dla sylogistycznego modelu stosowania prawa, bo są podstawą dla sformułowania przesłanki mniejszej i przesłanki większej, których subsumpcja ma nas prowadzić do wniosku będącego aktem stosowania prawa. Ale to ostatnie zdanie nie jest ani stwierdzeniem o faktach (opis empiryczny), ani też stwierdzeniem o normach (opis normatywny). Jest to więc trzeci rodzaj opisu – opis teoretyczny, w ramach którego tworzone są pewne teorie, dokonywana jest ich weryfikacja, a następnie teorie te są falsyfikowane albo rozwijane. Zasadniczą kwestią w artykule jest pytanie o czwarty rodzaj opisu – jeśli z takim w ogóle mamy do czynienia – o opis aksjologiczny.

Sprawa ta i pojawiające się pytanie podstawowe wymagają szerszego wyjaśnienia dotyczącego dwóch postaw – subiektywizmu poznawczego oraz obiektywizmu poznawczego. Władysław Tatarkiewicz opisuje to następująco:

Wielkim filozoficznym zagadnieniem wartości jest: czy rzeczy, jeśli mają wartość, to mają ją same przez się?; czy też my im tę wartość przypisujemy, zależnie od naszych potrzeb i upodobań? A także: czy każda rzecz ma swoją stałą wartość, czy też zmienia ją zależnie od czasu, miejsca i okoliczności i od tego, kto jest jej użytkownikiem i sędzią? Jeden pogląd bywa nazywany obiektywizmem, drugi – subiektywizmem aksjologicznym⁷.

Zatem to, czy mamy do czynienia z odrębnym rodzajem opisu – opisem aksjologicznym – zależy od przyjętego stanowiska. Jeśli będę reprezentował subiektywizm poznawczy, wówczas stwierdzę, że nauki prawne posługują się dodatkowo opisem aksjologicznym. Będzie on polegać na ocenie wartości i ich przydawaniu albo odejmowaniu, a także

⁵ S. Tkacz, *Prawo...*, s. 255–275.

⁶ Zob. Sykstus Empiryk, *Zarysy Pirrońskie, ks. I (1–30)*, tłum. Z. Nerczuk, „*Studia Philosophica Wratislaviensia*” 2018/4, s. 106.

⁷ W. Tatarkiewicz, *Parerga*, Warszawa 1978, s. 63.

wartościowaniu, czyli porównywaniu i ważeniu wartości. Jeśli jednak stoję na pozycjach obiektywistycznych, wówczas stwierdzę, że takowy nie istnieje, bowiem stwierdzenie o czymś, że ma albo nie ma określonych wartości będzie niczym innym jak stwierdzeniem faktu, czyli opisem empirycznym; choć zapewne bardziej złożonym i skomplikowanym niż stwierdzenia dotyczące łatwo obserwowalnych i mierzalnych cech takiego przedmiotu. Przyjmując więc, że wartość jest pewną cechą obiektywną wypowiadający zdanie w istocie nie dokonuje oceny wartości, a jedynie wypowiada się na temat faktów. Jeśli natomiast stwierdzam o czymś, co obiektywnie jest bezwartościowe, że ma określone wartości, to nie dokonuję niewłaściwej oceny wartości według jakichś uznawanych i przyjmowanych kryteriów jej dotyczących, tylko wypowiadam zdanie nieprawdziwe na temat faktów⁸.

W powyższym założeniu kryje się jednak pułapka. Otóż wcale nie jest łatwo stwierdzić, czy nawet moja własna wypowiedź jest opisem, czy też oceną. Oczywiście deklarowane przeze mnie stanowisko obiektywizmu albo subiektywizmu poznawczego, czy nawet jakakolwiek jego odmiana pośrednia trochę tę sprawę ułatwia. Niemniej jednak, na co zwraca uwagę Zygmunt Ziemiński:

Rozróżnienie procesu poznawania od procesu oceniania jest istotnym rozróżnieniem teoretycznym, chociaż na ogół konkretne przeżycia poszczególnych ludzi łączą splątane w zawiły sposób elementy poznawcze i oceniające. Z perspektywy teoretycznej również nie jest łatwo te elementy odróżnić. (...) Trudno jest także ustalić, jakie odniesienie podmiotu poznającego do rzeczywistości, od której pochodzą bodźce, czy do czegoś, co sobie tylko wyobrażamy, ma charakter przeżycia li tylko poznawczego, a jakie – przeżycia ocennego⁹.

Dlatego często tak trudno jest odróżnić opis od oceny, przy czym poznanie wpływa na oceny, a oceny wpływają w różny sposób na poznanie¹⁰. Jeśli do tego dochodzi czynnik podmiotowy, czyli subiektywny, wówczas objawia się jeszcze inny aspekt, jakim jest przeżycie zarówno poznania, jak i oceny. Tu jednak wkracza się na grunt psychologii, co pozostaje poza zakresem zawartych w artykule rozważań. Widać jednak, że cały czas aktualne pozostaje arystotelesowskie rozdzielenie tego, co jest „samo przez się” i tego, co jest „dla nas”. Sprawy tej jednak w żadnym razie tu nie przesądzam, bo przesądzić jej łatwo nie sposób¹¹.

3. Prawo i wartości

Aksjologia w najogólniejszym ujęciu jest dyscypliną filozoficzną zajmującą się wartościami. Przedmiotem jej zainteresowania są różne wartości, choć często zawęża się ją do problematyki etycznej. Wszak innymi działami filozofii są: etyka, która zajmuje się wartościami moralnymi, odnoszącymi się do kryterium dobra i zła oraz estetyka, która zajmuje się wartościami estetycznymi, czyli dotyczącymi kategorii estetycznych takich jak piękno i brzydota, choć oczywiście nie tylko¹². Można więc rzec o aksjologii,

⁸ Por. K. Zeidler, *Estetyka prawa*, Gdańsk–Warszawa 2018, s. 31–33; T. Honderich (red.), *The Oxford Companion to Philosophy*, Oksford–Nowy Jork 1995, s. 895.

⁹ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990, s. 8.

¹⁰ Z. Ziemiński, *Wstęp...*, s. 9.

¹¹ Można tylko zauważyć, że Z. Ziemiński w swojej pracy *Wstęp do aksjologii dla prawników* stoi na stanowisku subiektywizmu aksjologicznego.

¹² Zob. W. Tatarkiewicz, *Dzieje szczęściu pojęć. Sztuka – piękno – forma – twórczość – odtwórczość – przeżycia estetyczne*, wyd. 4, Warszawa 1988. Jak wprost zwraca uwagę W. Tatarkiewicz, jego praca jest historią nie tylko tych szczęściu, lecz większej liczby pojęć estetycznych, „bo ubocznie zostały również naszkicowane dzieje pojęć wdzięku, subtelności, wzniosłości, klasycyzmu, romantyzmu i jeszcze paru innych” – W. Tatarkiewicz, *Dzieje...*, s. 393.

że jest ona ogólną nauką o wartościach, wszystkich, jakie są znane i godne rozważań. Czy jednak właściwe jest użycie słowa „nauka” wobec tego, że rozważania z zakresu aksjologii mają w znacznym stopniu charakter spekulatywny? Można więc bezpiecznie stwierdzić, że jest to dyscyplina, w ramach której podejmuje się refleksję filozoficzną nad zagadnieniami wartości bądź też inaczej jeszcze – ogólna teoria wartości¹³.

Związków prawa z wartościami ani nie sposób tu referować, ani nie jest to konieczne, wobec choćby intuicyjnego ich odbierania nie tylko przez samych prawników. Ci ostatni, już w ramach pierwszych propedeutyk na studiach prawniczych, uczą się o związkach prawa i moralności, o relacjach tych dwóch porządków normatywnych, zgodnościach, niesprzecznościach i sprzecznościach norm, o wyższości jednego porządku nad drugim i odwrotnie, itd. Niektóre z tych spraw były opisywane przez J. Nowackiego, żeby wspomnieć tu choćby o zagadnieniu „zasadniczości” niektórych norm systemu prawnego, także w kontekście tego, czy zasady prawa wyrażają określone wartości i służą ich ochronie¹⁴.

Warto przy tym przypomnieć, jak z początkiem lat 90. XX w. uniwersytecką edukację prawniczą diagnozował Z. Ziemiński:

Sposób kształcenia prawników w Polsce uwzględnia głównie orientację dogmatyczną i ideologiczną, a marginalnie tylko zwraca uwagę na trudne i zawile problemy aksjologiczne prawniczości (...). Prawnik nie uzyskuje w toku kształcenia uniwersyteckiego i zawodowego przygotowania do dyskusji o ocenach i wartościach. Przejawem tego jest stan orzecznictwa i literatury prawniczej w aspektach dotyczących tej trudnej problematyki¹⁵.

To zaś bezpośrednio wpływa na praktykę stosowania prawa, gdzie „problemy, przed którymi staje prawnik praktyk, są często bardziej skonkretyzowane, a rozwiązywanie ich na podstawie ogólnych tylko założeń aksjologicznych bynajmniej nie ma charakteru rozumowania sylogistycznego”¹⁶. Dziś, po przeszło trzydziestu latach od napisania tych słów, sytuacja się zmieniła i nie zmieniła zarazem. Nie zmieniła się dominacja orientacji dogmatycznoprawnej w edukacji prawniczej, zmieniło się jednak podejście do wartości. Dziś już nie tylko dobrze, ale i powszechnie wiadomo, że sądy wyższych instancji, w pierwszej linii z Sądem Najwyższym, Naczelnym Sądem Administracyjnym, a także Trybunał Konstytucyjny – zmagają się z problemami natury aksjologicznej. Nikomu nie trzeba obecnie tłumaczyć, co to jest test proporcjonalności, ważenie wartości wyrażonych przez zasady prawa czy trudny przypadek w prawie, także ten w ujęciu szerokim¹⁷, i jak można sobie z nimi radzić.

Nie znaczy to bynajmniej, aby podejście nastawione na wartości było dawniej obce polskiej nauce prawa, zwłaszcza przedstawicielom teorii i filozofii prawa. Najlepszym tego przykładem jest wspomniany wyżej artykuł autorstwa J. Nowackiego. Jest on dziś aktualny w takim samym stopniu, jak późniejszy, a przecież nadal ważny postulat Z. Ziemińskiego, że:

¹³ Por. Z. Ziemiński, *Wstęp...*, s. 7.

¹⁴ Zob. S. Tkacz, *Prawo...*, s. 259–260. Szerzej na temat tego zagadnienia zob. także S. Tkacz, *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawnictwie (od dogmatyki do teorii)*, Toruń 2014.

¹⁵ Z. Ziemiński, *Wstęp...*, s. 5.

¹⁶ Z. Ziemiński, *Wstęp...*, s. 5.

¹⁷ Zob. J. Zajadło, *Po co prawnikom filozofia prawa*, Warszawa 2008, s. 18–29; J. Zajadło, K. Zeidler, *Trudne przypadki w prawie w ujęciu szerokim*, w: S. Wojtczak, J. Wyporska-Frankiewicz (red.), *Wyzwania współczesnej polityki prawa*, Warszawa 2022, s. 277–284.

Jest sprawą społecznie bardzo doniosłą, by prawnik praktyk był nie tylko zawodowo sprawny w rozwiązywaniu problemów dogmatycznych, lecz by był również przygotowany do podejmowania ogólniejszej refleksji nad tym, jakimi wartościami w swej działalności się kieruje i jakim wartościom jego działalność służy¹⁸.

4. Skuteczność aksjologiczna

Warto w tym miejscu sięgnąć do jeszcze innej pracy Józefa Nowackiego, która jest nie tylko sama w sobie bardzo interesująca, ale także łączy się z zagadnieniami aksjologicznymi: jest to artykuł „O rozumieniach skuteczności przepisów prawa”¹⁹. W jaki sposób problematyka wartości w prawie pozostaje bliska efektywności prawa, trafnie wyjaśnia Z. Ziemiński:

Jednym z elementarnych warunków efektywności systemu prawnego jest jego spójność, nie tylko formalna, polegająca na legitymowaniu się norm systemu upoważnieniami prawodawczymi opartymi na ustawie zasadniczej, lecz także spójność aksjologiczna, polegająca na tym, iż normy danego systemu prawnego znajdują uzasadnienie aksjologiczne (usprawiedliwienie) w odpowiednio uporządkowanym systemie wartości, którym realizacja norm prawnych ma służyć²⁰.

Można więc śmiało stwierdzić, że racjonalność prakseologiczna pozostaje w immanentnym związku z racjonalnością aksjologiczną²¹. Józef Nowacki przywołał jedno z możliwych rozumień skuteczności prawa za Jerzym Kowalskim, Wojciechem Lamentowiczem i Piotrem Winczorkiem, gdzie wartości, które ustawodawca uznaje za godne ochrony (i upowszechniania), za pomocą norm prawnych podlegają internalizacji przez adresatów norm (skuteczność aksjologiczna)²². Oczywiście jest to zaledwie jedno z możliwych ujęć skuteczności przepisów prawa. Pokazuje ono jednak, że aspekt aksjologiczny ma tu niemałe znaczenie. I to nie tylko poprzez internalizację prawa przez jego adresatów. Sprzężenie jest tu wielokrotnie zwrotne, jednak nie miejsce tu, aby ten wątek rozwijać.

5. Estetyka prawa

Celem, który sobie założyłem, było nie tylko przypomnienie dorobku Józefa Nowackiego i zwrócenie uwagi na niesłabnącą aktualność zagadnień podnoszonych przez Autora oraz ponadczasowość niektórych z jego myśli i pomysłów. Pamiętając o innych pracach J. Nowackiego, tych, które dotyczą analogii, właśnie do analogii chciałem na końcu sięgnąć, przenosząc się w ramach szeroko rozumianej aksjologii z gruntu etyki oraz związków prawa i moralności – na grunt estetyki oraz związków prawa i piękna. Tematyka ta była przedmiotem moich szerszych dociekań²³, ale w tym kierunku jeszcze nie zmierziałem. Otóż starając się wykazać mnogość punktów, a nawet obszarów styecznych dla prawa i estetyki, konstruując pojęcie estetyki prawa, prezentując propozycję, jak może

¹⁸ Z. Ziemiński, *Wstęp...*, s. 6.

¹⁹ J. Nowacki, *O rozumieniu skuteczności przepisów prawa*, „Studia Prawnicze” 1986/1–2, s. 199–224.

²⁰ Z. Ziemiński, *Wartości konstytucyjne. Zarys problematyki*, Warszawa 1993, s. 7.

²¹ Z. Ziemiński, *Wartości...*, s. 9.

²² J. Kowalski, W. Lamentowicz, P. Winczorek, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1981, s. 203, cyt. za: J. Nowacki, *O rozumieniu...*, s. 201.

²³ Zob. K. Zeidler, *Estetyka...*

wyglądać jej ogólna teoria – wyszedłem od estetyki jako działu filozofii ogólnej. A było to doświadczenie tym bardziej pouczające, że: „od XVIII do XX wieku dużo działało się w estetyce; dopiero w tym okresie została ona uznana za oddzielną naukę, otrzymała własną nazwę i wydała teorie, o jakich dawnych uczonym i artystom ani się śniło”²⁴. Jednak dopiero teraz sięgnąłem do pomysłu poszukiwania wzorców dla badania estetyki prawa na gruncie jakże bardziej zbadanym i opracowanym – aksjologii, moralności i prawa. I w tym celu wartościowe były dla mnie choćby poniższe spostrzeżenia J. Nowackiego.

Trudno nie zauważyć, że coraz częściej mówiąc o wartościach w prawie odnosimy je także do kategorii estetycznych. Wynika to zarówno z rozwoju w ramach filozofii prawa – estetyki prawa, w tym kierunku prawo i literatura, jak i z faktu, że piękno prawa jest często utożsamiane z prawem dobrym i sprawiedliwym. Jak pisze Jerzy Zajadło: „Jeśli bowiem immanentną cechą prawa jest sprawiedliwość/słuszność (etyka prawa), to siłą rzeczy może ono być także piękne i w tym sensie stanowić źródło pozytywnych przeżyć estetycznych (estetyka prawa). Przybrałoby to postać formuły *lex iusta, ergo pulchra*.”²⁵. Dlatego też estetykę prawa (prawo jako źródło pozytywnych przeżyć estetycznych) można wywodzić niekiedy z etyki prawa. Wszak estetyka prawa skłania nas do poszukiwania w prawie doskonałej triady wartości: *verum, bonum, pulchrum*, bo czy piękne może być coś, co nie jest dobre i prawdziwe? To ostatnie pytanie oczywiście należy pozostawić tu bez odpowiedzi, choć do tych konkretnie wartości uniwersalnych zestawionych razem odsyła już preambuła Konstytucji RP z 1997 r.²⁶

Warto posłużyć się tu dwoma konkretnymi cytatami. Józef Nowacki pisze:

Feruje się jednak moralne oceny celów całych systemów prawa (co odpowiednio odnosi się również do mniejszych niż system prawa grup przepisów), zdając sobie sprawę (choć nie zawsze i nie wszyscy), z występowania w tychże systemach poszczególnych norm czy grup norm, które z ocenami moralnymi nie pozostają w żadnym związku²⁷.

Różne oceny można przypisywać systemowi prawnemu, aktowi normatywnemu, wybranej regulacji czy instytucji prawnej również sięgając do wartości estetycznych. Można się więc spotkać ze stwierdzeniem, że jest to ładnie napisana ustawa czy nawet piękny akt normatywny²⁸. Także w drugim przykładzie możemy odpowiednio odnieść oceny te do wartości estetycznych:

Oczywiste jest, że moralna ocena celów poszczególnych norm prawnych, grup norm czy całego systemu prawa, treściowo biorąc, może wypadać różnie: dodatnio lub ujemnie. „Suma” dodatnich czy ujemnych ocen moralnych poszczególnych celów, uwzględniająca hierarchię tychże celów w danym systemie prawa, złoży się na ocenę łączną danego systemu prawa jako całości²⁹.

W obu tych cytatach widoczna jest więc ich adekwatność także do wartości estetycznych.

W poszukiwaniach podobieństw pomiędzy wartościami moralnymi a innymi wartościami oddala nas to, że normy prawne i normy moralne – obok jakże wielu różnic,

²⁴ W. Tatarkiewicz, *Dzieje...*, s. 5.

²⁵ J. Zajadło, *Graficzny obraz systemu prawa: prawo, estetyka, estetyka prawa?*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji” 2016/CIV/3718, s. 47.

²⁶ Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

²⁷ J. Nowacki, *Wartościowanie...*, s. 59–60.

²⁸ Zob. szerzej K. Zeidler, *Estetyka...*, s. 57–73.

²⁹ J. Nowacki, *Wartościowanie...*, s. 60.

o których nie sposób tu pisać – cechują pewne istotne podobieństwa. Po pierwsze, ich celem jest wpływanie na zachowania adresatów norm. Po drugie, zakres zastosowania normy w przypadku moralności i prawa może być, a często po prostu jest tożsamy, a ściślej, jak pisze J. Nowacki, mamy do czynienia ze stosunkiem wzajemnego krzyżowania się zakresów unormowania³⁰. Zaś problematyka określana mianem sporu koncepcji prawnonaturalnych z pozytywistycznymi wynika w istocie rzeczy ze sprzeczności dyspozycji norm w sytuacji tożsamości zakresu zastosowania normy. Oczywiście możliwe są próby zestawienia prawa z innym niż prawo lub moralność systemem normatywnym. Jednak, gdy chciałoby się poszukiwać analogii w odniesieniu do innych wartości, np. wartości politycznych, wartości ekonomicznych czy choćby wartości estetycznych – zapewne rozbieżności będzie więcej. Chociaż oczywiście, o czym pisze Leszek Leszczyński, te inne wartości za pośrednictwem odesłań pozasystemowych także stają się podstawami decyzji stosowania prawa i równocześnie argumentami w ich uzasadnieniach³¹.

Otóż relacje prawa i moralności były opisywane szeroko w literaturze, a sam wykaz co ważniejszych prac na ten temat przekroczyłby dopuszczalne ramy dla artykułu naukowego; nie to więc jest tu celem, aby je przywoływać i przypominać. Pytanie, jakie się nasuwa jest następujące – w jakim stopniu rozważania z zakresu aksjologii dotyczące relacji prawa i moralności mogą być przydatne dla rozwijania nurtu filozoficznoprawnego określanego mianem estetyki prawa, gdzie przedmiotem zainteresowania są – najogólniej rzecz biorąc – relacje prawa i piękna. Oczywiście w niniejszym artykule nie podejmuje się odpowiedzi na to pytanie. Mało tego, tym pytaniem właściwie kończę swoje rozważania, których inspiracją były koncepcje teoretycznoprawne w ogólności, a dwa konkretne artykuły naukowe Józefa Nowackiego w szczególności. I opierając się tylko na tzw. intuicji prawniczej mogę presuponować, że w wielu punktach analogie się tu nie sprawdzą. Podejrzewam jednak, że w kilku co najmniej innych – mogą doprowadzić do bardzo interesujących rezultatów. To jednak powinno już zostać zreferowane w osobnej pracy.

Law and Values Other Than Moral Ones: On Searching for Tropes in Józef Nowacki's Works

Abstract: In his article, the author asks the question to what extent considerations in the field of axiology regarding the relationship between law and morality can be useful for the development of the legal-philosophical trend known as legal aesthetics, where the subject of interest is, most generally, the relationship between law and beauty. The starting point for reflections is the issue of axiology in the context of the works left by Józef Nowacki, including, first of all, his article "Valuing in the science of law". Thus, the subject of the article is axiology, but in a sense that covers both ethics and aesthetics. The author distinguishes four types of description used by legal science: normative description, empirical description, theoretical description and – distinguished by the author – axiological description, which can be justified within the framework of axiological subjectivism. It involves evaluating values and either adding or subtracting them, as well as valuing, that is, comparing and weighing values. The author considers what inspiration in this regard can be drawn from axiological inquiries in general, and Nowacki's works in particular.

Keywords: axiology, values, valuing, law and morality, principles of law, aesthetics, aesthetics of law

³⁰ J. Nowacki, *Wartościowanie...*, s. 55.

³¹ Zob. L. Leszczyński, *Kryteria pozaprawne w sądowej wykładni prawa*, Warszawa 2022, s. 144–148.

BIBLIOGRAFIA / REFERENCES:

- Kowalski, J., Lamentowicz, W., Winczorek, P. (1981). *Teoria państwa i prawa*. PWN
- Leszczyński, L. (2022). *Kryteria pozaprawne w sądowej wykładni prawa*. Wolters Kluwer
- Nowacki, J. (1986). O rozumieniu skuteczności przepisów prawa. *Studia Prawnicze*, 1-2.
- Nowacki, J. (1962). Rodzaje moralnej oceny prawa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Prawo*, 6.
- Nowacki, J. (1958). O zakresach stosunków społecznych normowanych przez prawo i przez moralność. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne*, 9
- Nowacki, J. (1957). Świadomość moralna a norma prawna. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne*, 6.
- Nowacki, J. (1974). Wartościowanie w nauce prawa. W: S. Ehrlich, J. Kowalski et al. (red.), *Teoria państwa i prawa. Wybór tekstów*. PWN.
- Tatarkiewicz, W. (1988). *Dzieje sześciu pojęć. Sztuka – piękno – forma – twórczość – odtwórczość – przeżycia estetyczne* (wyd. 4). PWN
- Tatarkiewicz, W. (1978). *Parerga*. PWN
- The Oxford Companion to Philosophy* (1955), ed. T. Honderich, Oxford University Press
- Tkacz, S. (2014). *O zintegrowanej koncepcji zasad prawa w polskim prawoznawstwie (od dogmatyki do teorii)*. Wydawnictwo Adam Marszałek
- Tkacz, S. (2017), Prawo a wartości w teorii prawa Józefa Nowackiego. *Filozofia Publiczna i Edukacja Demokratyczna*, 6
- Zajadło, J. (2016). Graficzny obraz systemu prawa: prawo, estetyka, estetyka prawa?, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Przegląd Prawa i Administracji* 3718.
- Zajadło, J. (2008). *Po co prawnikom filozofia prawa*. Wolters Kluwer

- Zajadło, J., Zeidler, K. (2022). Trudne przypadki w prawie w ujęciu szerokim. W:
S. Wojtczak, J. Wyporska-Frankiewicz (red.), *Wyzwania współczesnej
polityki prawa*. Wydawnictwo C.H. Beck
- Zeidler, K. (2018). *Estetyka prawa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego –
Wolters Kluwer
- Ziemiński, Z. (1993). *Wartości konstytucyjne. Zarys problematyki*.
Wydawnictwo Sejmowe
- Ziemiński, Z. (1990). *Wstęp do aksjologii dla prawników*. Wydawnictwo
Prawnicze.